

tevékenységének jóvoltából — erősödik a lenini vonal. 1928-ban, miközben Bécsben a KMP Központi Bizottságának plénumát készíti elő, letartóztatják és csak a védelmére megindult nemzetközi tiltakozó mozgalomnak engedve teszik lehetővé, hogy ismét visszatérhessen a Szovjetunióba.

Az utolsó fejezet (*A fasiszta rezsim elleni harc, a népfront létrehozása, 1930—1939*) a harc új formáinak keresését ismerteti — a gazdasági válság következtében a tömegnyomor Magyarországon elképesztő méreteket ölt, közben az ország fasiszálódik.

A Komintern VII. kongresszusán Kun Béla is tart beszámolót; ebben nemcsak az eredményekről, hanem a Kommunisták Magyarországi Pártja munkájának fogyatékoságairól is beszél. 1939. november 30-án (a sztálini csisztkák egyikének áldozataként — a fordító megjegyzése) vesztette életét a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom nagy alakja.

A könyv zárórészében az elmondottakat foglalják össze a szerzők. A jegyzetek a monográfia írásában felhasznált anyag bőségét bizonyítják.

A szép stílusban, fordulatos nyelvezettel megírt mű, mely Kun Béla életének egyes eseményeihez kapcsolódó fényképanyaggal egészül ki, olvasmányossá teszi a könyvet, habár a jegyzetek a kötet végén találhatóak, ami nehézkessé teszi azok kíséretét.

Felróható a kiadónak, hogy az összefoglalást nem ismétli meg valamelyik világnyelven. Ennek ellenére a könyv értékes adalék egy olyan ember életművének megismeréséhez, aki életét hazája és a világ munkásmozgalmának szentelte.

MILICA S. BODROŽIĆ mr.
(SZÖLLŐSY VAGÓ László fordítása)

TÉRBEN ÉS IDŐBEN

Világirodalmi Lexikon. V. kötet: Im—Kamb.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.

Értelmiségi körökben elismert, hogy a 450 munkatárssal dolgozó *Világirodalmi Lexikon* az egyik legjobban szerkesztett sorozat, ha erre az elsőre még több más jó lexikon pályázik is. A világirodalminak biztos és a lehető legszélesebb vevőköre van, mert ezt az V. kötetet is 42 800 példányban adták ki. Tárgyalások folynak idegen (angol) nyelvre való fordításáról is.

E siker titka a színvonal, az újszerűség, nem is szólva az elérhetetlen teljesség megközelítésének igényéről. Bár olykor kisded írócskák tucatjait sorolják is fel, de a legtöbb, mégoly „kopott”-nak, ismertnek tűnő címszó is tud valami újat mondani, ezeken kívül pedig szinte hemzsegnek a felfedezészámba menő, magyarul ily röviden és

mindenki számára olvasmányosan most először megfogalmazott címszavak. Igazán boldogok lehetünk, hogy az emberiség egészének, múltjának és jelenének szellemi kincseit mind közvetlenül élvezhetjük a legjobb szakemberek fordításában. A lexikon olyan korokat, népeket és nyelveket fog át, melyek nagy része nem is tudhatott vagy bizonyos akadályok miatt nem tudott egymásról, de mi most mindegyikükről. Nincsenek nyelvi nehézségeink, hiszen egyetlen nyelven immár mindez hozzáférhető. Világunk kitágult, most először észlelhetjük igazán a világirodalom egyetemes emberi jelentőségét és súlyát.

A betűrend szeszélyei folytán e kötetben kevés ugyan az igazán kiemelkedő nagy író, köztük van min-

denesetre James Joyce (1882—1941), Franz Kafka (1883—1924) és mások is, mégis éppen ez az V. a kulcskötet, melyben az *írás, író és irodalom* kiterjedt címszó-családok foglalnak helyet. Ide került *Jugoszlávia irodalma* és — ismét a véletlen szeszélye folytán — négy távolibb szigetországé: Indonéziáé, Irországé, Izlandé és Japáné is. Előbb ezekről érdemes szólni.

Ha valakinek kétségei támadnának az irodalom szerepének múltbeli fontossága felől, a lexikon ide vonatkozó címszavai ezeket hamar eloszlatnák. Az irodalom minden korban valóságos szellemi mindenes volt, kapcsolódott a többi művészethez, a tudományokhoz, a valláshoz és egyáltalán minden tudatformához, az egész kultúrához, mindezek kérdéseit elvi jelentőségű címszavak dolgozzák fel. Az irodalom saját életét is élte: megvoltak a divathullámjai, klubjai, társaságai, függött a könyvkiadástól, a hivatalos, félhivatalos irodalompolitikától és még sok minden mástól is. Az irodalommal tehát külön tudomány és annak egyes szakágazatai foglalkoznak. Mindezekbe mély betekintést kapunk, különösen jók Szerdahelyi István irodalomelméleti címszavai, de az irodalmi nyelv kérdéséről írt címszóban örömmel fedezzük fel a vajdasági születésű Bárczi Géza szép, magvas írását, a mitológiáról pedig a nemzetközi tekintélyt élvező Kerényi Károly és végül a zenéről Molnár Antal szól. A lexikon most sem téveszti szem elől, hogy a tágabban értelmezett irodalom fogalmába a folklór is beletartozik, így Voigt Vilmos nevével szinte minden olyan helyen találkozunk, amely irodalmi jelenségnek megvan a folklórpárhuzama is, ezeken kívül természetesen még önálló címszavakat (pl. a *játékot*) is dolgozott ki, ezek is mintaszerűek, pontosak, néhol azonban több anyagszerűséget várnánk, a szerző címszavai túlságosan is szétfelé és sokfelé utalnak.

A lexikon többnyire fiatal szerzői dicséretes rugalmassággal terjesztik ki az irodalom fogalmát más, modernebb formákra, pl. a filmre, rádióra és televízióra is. Megjegyzik pl., hogy Madách Imre fő művét, *Az ember tragédiáját*, egyetlen tévéadás során többen látták, mint összes eddigi színreviteléig. Nyilván

való tehát, hogy ilyen jelentős közlésformákat nem lehet figyelmen kívül hagyni és hogy mindezek megteremtik a maguk szerzőgárdáját.

E fiatal szerzők ugyancsak dicséretes tárgyilagossággal mutatják be az új irodalmi elméleteket, ill. ezek alkalmazását (az irodalmi szemiotika, matematika stb.) is, nem törekednek arra, hogy mindenáron más elméleti irányzatok elé és helyére lépessék ezeket. Ide vonatkoznak pl. a közérthetően kidolgozott *jel, jelentés és jelviszony* stb. címszavak; akinek ezekkel kapcsolatban eddig netár megértési nehézségei voltak, itt most rövid, érthető tájékoztatást kap.

E kötet sok esetben új utakat is tör, olykor terjedelmes tanulmányok formájában. Kellemes meglepetésül szolgálnak pl. Fónagy Iván elemző tanulmányai, aki többek között az *írásjelről*, az *írásképről*, az *ismétlésről* és a *jelentésátvitelről* ír, ezekbe sűríti több évtizedes munkájának eredményeit. Különösen szép és alapos az *ismétlés* címszó, amely világ-irodalmi méretű vizsgálódáson alapul: szinte minden kort, minden jelentős műfajt és klasszikus íróat áttekint és elemez. (Csak a népköltészet hiányzik, melyben az ismétlésnek még fokozottabb szerepe van, mint az irodalomban. Ennek kimunkálása azonban a folklóristákra vár!)

A jeles szerzők sikerrel birkóztak meg olyan összetett és nehezen értelmezhető vagy inkább nehezen kimérhető címszavakkal is, mint pl. az *ime, jóslat* vagy az *interpretáció, intuáció* és *íronia* stb. Olyan modern fogalmak is szerepelnek, mint pl. a *kabaré* vagy a *jassznyelv* (Fabián Pál kidolgozása) és a közép-európai megfelelőkre oly nagy hatást gyakorolt *jiddis vicc* (Huttereh Miklós munkája). Mindegyik említett cikk tud valami újat is mondani.

Jugoszlávia irodalma e kötetben összefoglaló címként szerepel, de nem Csuka Zoltán, hanem Póth István és Predrag Stepanov kidolgozásában. Szerzőink Jugoszlávia irodalmát történeti korszakok és egyes népek (horvát—dalmát, macedón, szerb, szlovén stb.) szerint tekintik át; e körképből teljességgel hiányzik a népköltészet, pedig pl. a macedón nép esetében máig nagyobb a jelentősége, mint az írott irodalomnak. Nyilván nyelvi megfontolások dön-

töttek abban is, hogy a nem sláv nemzetiségek (albán, magyar stb.) irodalmát nem itt, hanem a megfelelő nyelvcsaládnál tárgyalják, erre azonban mindenképpen utalniok kellett volna! Még e hiányok ellenére is tárgyilagos, arányos körképet kapunk a délszláv népek gazdag és friss irodalmáról.

Szerencsés véletlen folytán e kötetben kapott helyet a négy említett szigetszág érdekes és külön színfoltot képviselő irodalma is. Az ír irodalomról szóló címszóból — Sz. Molnár Ágnes munkája — kiderül, hogy e kissé távoli nép a XVIII—XIX. századi kivándorlás és a halatlan angol elnyomás következtében majdnem teljesen elveszítette nemzeti nyelvét. A visszaszerzésért és a nemzeti nyelvű irodalom megteremtéséért folyó harc máig nem ért véget és a kimenetele sem olyan bizonyosan kedvező, mint Európa e térségeiben.

Merőben más Izland helyzete: maga az izlandi nyelv a dán és a norvég közeli rokona; jó ezer évvel ezelőtt onnan települtek ki az óslákok, kitörve a feudáliszmus egyre szorongatóbb gyűrűjéből. Igaz, már a középkor derekán elvesztették állami függetlenségüket, de itt az „idegen” elnyomók soha nem tudtak erőre kapni; sokáig Izland volt Európa első Amerikája. E szigeten nem dúlt háború, máig nincs katonaság, sőt a rendőrséget is mintegy fél évszázada szabták csak meg. Itt mindent szabadon leirtak és meg is őriztek; pl. csak a középkorból több ezer (nem tévedés!) kézíratos kódex maradt fenn! Nem véletlen tehát, hogy e kicsiny nép nyelvét ma húsz ország százötven egyetemén oktatják és e nép olvas a legtöbbit a világon. Szinte azt lehetne hinni, hogy Izland a legendás boldogok szigete. (Bernáth István szócikke.)

Egészen más a helyzet viszont Indonéziában, itt a mintegy 150—200 nyelven beszélő különféle népek, törzsek 13 000 szigetén (a lexikon tévesen ír csak 3000-ret) élnek 5000 km hosszan szétszóródva. E nyelvtengerből csak néhány — főként maláj — jutott el az irodalmi formáig, a jávai pl. úgy, hogy a buddhizmussal együtt átvette a szanszkrit szavakat, de a saját nyelvétana szerint ragozta őket. A modern maláj sokféle — főként európai — hatást is befogadott, irodalmának önállósodása máig tart.

A japán irodalomnak az volt a szerencséje, hogy ragozó nyelve miatt a kínai nem tudta olyan erős befolyása alá vonni, mint pl. a művészetek egyéb területein. Így a japán irodalom önállóan fejlődött; de fel-tűnően kevés műfaj alakult ki: a japán vers egyenlő a lírai dallal, a próza pedig az elbeszéléssel, ezeken kívül legfeljebb még népies és lovagi (udvari) drámáról beszélhetünk. Itt minden olyan hagyományos volt, oly lassan is fejlődött, hogy egy-egy — számunkra jelentéktelennek tetsző — újítás is valósággal forradalmat hozott, új irodalmi irányzatot indított el, ennek ellenére sincs anynyi kimagaslónan nagy író Japánban, mint pl. az európai irodalmakban. De éppen ilyen névtelen a képzőművészet, sőt más művészeti ágak is.

India irodalmára a többnyelvűség jellemző, de csak néhány nagy történelmi népnek és nyelvnek van önálló irodalma, ezek is két nagy történelmi korszakra oszlanak: az egyik az ókor homályából, mélyéből indul, a másik pedig a mi közép- vagy újkorunknak megfelelő időből, s fejlődik máig. Túlteng a valóságos, filozofikus téma; és még ami külön érdeklődést kelthet: az indiai színháték a bábszínházból nő ki. (Má-sutt épp fordított a helyzet.)

Hasonlóan külön színfoltot jelent minden más, e kötetbe felvett nép és ország (pl. Irak, Irán, ill. jakutok, jorubák és mások) irodalma is. Ilyenkor látjuk igazán kiteljesedni a világirodalom fogalmát és jelentéskörét.

Nemcsak térben, hanem időben is hasonlóan nagy utakat tehetünk meg visszafelé. Komoróczy Géza, Kákosy László és mások remek szócikkeiből ismerhetjük meg az ókori kelet irodalmának vagy akár a zsidó őszövétségnek is egy-egy korszakát, műfaját, egyéniségét. Különösen gazdag Innin sumer termékenység-istennő folklorisztikus irodalma; önálló kutatásokon alapuló ismertetését olvashatjuk. De az idősebb korosztályok körében talán még közismertnek tűnő biblikus alakok: Jób, Jónás, Jeremiás és mások is korszerű és tárgyilagos portréval szerepelnek; pl. Jób életét elolvastva, jobban megértjük, miért ihlette meg Meštovicót vagy akár kortársunkat, Tóth Ferencet is, és miért is szerepel Jónás vagy Jeremiás a folk-

lórban. Mindegyik címszóból tanulhatunk valami újat, sőt némelyikből csak azt!

Az újdonság erejével hat az egész *index* címszó is, mely a római szent-szék korszakról korszakra összeállított tilalmi listájának jellemző adatait közli. Ebből minden propagandisztikus magyarázat nélkül is kiderül, hogy a meg-megbotránkozó egyházi férfiak milyen elsietett és idejétmúltan naiv vélekedéssel voltak sokszor éppen világirodalmi rangú klasszikusokról, s tartották vissza a vallásos embereket jelentős alkotások olvasásától. Helyzetük egyre

tarthatatlanabbá vált, mígnem XXIII. János pápa e merevséget 1966-ban fel nem oldotta. Ami azt illeti, eléggé sokára; bár jobb későn, mint soha.

Több tucat olyan címszó van még, melyről külön is érdemes volna szólni és kiváló szerzők tucatjai, kiket név szerint kellene említeni, de ki-ki vegye kezébe és olvassa e kitűnő kötetet! E szép kivitellű lexikon ára nem kibírhatatlan, a magas példányszám pedig lehetővé teszi a könnyűszerrel való hozzájutást. Várjuk újabb és remélhetőleg hasonlóan érdekes, színvonalas köteteit!

KATONA IMRE

A HATALOM TERMÉSZETÉRŐL

VARGA ZOLTÁN: *Hallgatás*.
Forum, Újvidék, 1978.

„Én nem tudom csak úgy bámulni a dolgokat, én meg is akarom magyarázni őket” — adja a jelen kötet *Utolsó halálom előtt* című írásában hősenek szájába a saját írói credóját Varga Zoltán. Alkotó módszerére alkalmazva ezt úgy értelmezhetjük, hogy ő nem elégszik meg a dolgok leírásával, ábrázolásával, hanem igyekszik azt meg is magyarázni, azaz megérteni-megértetni. Az esszéírással is igen intenzíven foglalkozó író erre a parabola formát találja a legmegfelelőbbnek. Ha első pillanatra ellentmondásnak hangzik is, valójában e közvetett beszéddel, kifejezésformával közvetlenebbül tudja velünk közölni a gondolatait. A parabola forma ugyanis némi módosuláson ment keresztül írónk gyakorlatában, s ez abban áll, hogy mind vékonyabbá válik a cselekmény, a szépirodalmi anyag szövege, s mind közvetlenebbül érvényesül a gondolatiság, azaz maga a gondolat. A *méregkeverőben* s a későbbi *Életvesztélyben* is még igen erős sodrású cselekményanyagból bontotta ki a gondolatot, míg a *Hallgatás* darabjaiban az szinte közvetlenül szólal

meg. A *Lakomában* például csak a cselekmény első része játszódik előttünk (a Gallia legátusa és a krisztianusok vezére, Pothinus közötti párbeszéd), míg a továbbiakban egy hosszú, csak helyenként megszakított beszéd, majd egy levél formájában közli elmélkedését. Hasonlóképp hosszú szónoklat, illetőleg belső monológ hordozza a *Hallgatás* gondolatiságát is, és *A szentségtörő* hőse is lényegében a bírái előtt tett vallomásaiban — tehát szintén monológ formájában — közli velünk (az író) gondolatait. Ez a forma természetesen jobban elbírja a tiszta gondolati elemet, az esszéstílus pedig egyenesen magát kínálja hozzá, ám a szépirodalmat kedvelő és váró olvasónak alighanem némi csalódást okoz, mert cselekményes regény helyett voltaképpen eszmefuttatások sorát kapja.

Már *A méregkeverő* óta ismeretes, hogy Varga Zoltán szinte szenvedélyes érdeklődést tanúsít a hatalom jellege, lényege, formái és természetéről. *A Hallgatás* című kötet írásai lényegében mind ismét arról szólnak. A hatalom és a szellem, il-